

Osmanlı Kùltür Hayatında Valide-i Atik Medresesi ve Müderrisleri

Büşra AKTAŞ KÜTÜKÇÜ*

Öz

Üsküdar, XVI. yüzyılın sonu itibariyle sahip olduğu eğitim kurumları ile Osmanlı ulemasını ve devletin en üst düzey bürokratlarını yetiştiren önemli bir şehir özelliği kazanmıştır. Bu anlamda Atik Valide Külliyesi, Üsküdar'ın kültürel ve entelektüel hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Külliyenin en önemli birimlerinden biri olan medrese, ilmi derecesi yüksek müderrislerin görev yaptığı, belirli bir ekol çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin idareci zümresinin yetiştirdiği bir kurum olma özelliği göstermektedir. Bunun yanında, Üsküdar'ın bir kültür merkezi olarak yükselmesinde Valide-i Atik Medresesi önemli bir rol oynamış ve Sultan III. Murad'ın da bunda önemli bir payı olmuştur. Bu dönemde Sultan'ın emriyle ilk defa halka açık dersler düzenlenmiş ve dersiam adı altında yapılan bu toplantılarda ulema ilmi konularda tartışmalar yaparak medrese dönemin önemli bir ilim meclisi olma özelliği kazanmıştır. Bu toplantılar sonucu ortaya çıkan eserler bu medresenin Osmanlı kültür hayatındaki en önemli yansımalarıdır. Ayrıca Nurbanu Sultan tarafından medresede okutulmak üzere bağışlanan son derece kıymetli bir kitap koleksiyonu mevcuttur. Atik Valide Medresesi'nin ve Osmanlı kültür hayatındaki yeri ile müderrislerinin biyografilerinin incelendiği bu çalışma, medresenin XVI. yüzyıl sonlarında İstanbul'un en parlak medreselerinden biri olduğunu göstermektedir. Ancak medrese zamanla önemini yitirerek XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kültür hayatı üzerindeki etkilerini önemli oranda kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdar, Atik Valide Medresesi, Nurbanu Sultan, Müderris, Medrese.

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakùltesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Elmek: busra.aktas@medeniyet.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9934-3908>.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.07.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2022

DOI: 10.30767/diledeara.1152496

Valide-i Atik Madrasa and its Mudarrises in Ottoman Cultural Life

Abstract

Üsküdar, with its educational institutions, became an important city where the Ottoman scholars and the bureaucrats on the highest levels were trained by the end of the 16th century. In this regard, Atik Valide Complex plays a significant role in the intellectual and cultural life of Üsküdar. Madrasa, one of the most important components of the complex, was an institution in which highly qualified and experienced mudarrises lectured and the Ottoman Empire's political elite is educated within the framework of a certain school. Furthermore, the rise of Üsküdar as a cultural center was strongly affected by the Atik Valide Madrasa and Murat III had a significant impact in this. The first open lectures were held for the first time by the Sultan's command during this period. In these meetings, held under the name of Dersiam, and where the scientific discussions were made, the madrasa acquired the character of being an important assembly of the period. The treatises that emerged as a result of these meetings are the most important reflections of this madrasa in the Ottoman cultural life. Moreover, Nurbanu Sultan donated an extremely valuable collection of books to be used in the madrasa. This study, which examines the place of Atik Valide Madrasa in Ottoman cultural life and studies the biographies of its mudarrises, has demonstrated that the madrasa was one of the leading madrasas in Istanbul at the end of the 16th century. However, the madrasa gradually declined in importance, and since the second half of 17th century it lost its influence on Ottoman cultural life to a large extent.

Keywords: Üsküdar, Atik Valide Madrasa, Nurbanu Sultan, Mudarris, Madrasa.

Extended Summary

The second-largest complex in the Ottoman Empire during the 16th century was the Atik Valide Complex, which was constructed by Murad III's mother, Nurbanu Valide Sultan. To compare this complex to other kulliyes in Üsküdar would be inappropriate to its importance as a project. The complex has been designed as a preeminent venue for educational, social and religious activities in Üsküdar. In this article, the madrasa in this complex—which has the characteristics of a complete educational complex—is evaluated in the context of its mudarrises in order to highlight the role it plays in the educational and cultural life of Üsküdar.

In this research, the impact of the Atik Valide Complex, a significant educational institution with all of its departments, a sizable foundation, and a social service unit, on the cultural life of Üsküdar with its madrasa, darülhadis, and darülkurra is examined. The impact and contribution of Atik Valide Complex, with higher education institutions in it and the personnel assigned there, to the social and economic structure of Üsküdar are also assessed in this study. Üsküdar, which has become a center of attraction by the end of the 16th century, prepared bureaucrats for the high ranks of the Ottoman bureaucracy with these educational institutions. It should be stated that these institutions had a significant impact to the development of the belief and cultural atmosphere of the Ottoman society. Madrasa, also occupies an important place in the scientific life of Üsküdar, thanks to the scientific assemblies organized by Murad III's order. As a practice that is not observed very frequently in the Ottoman madrasa, Murad III wanted the mudarrises appointed to the Atik Valide Sultan Madrasa to organize an opening lecture (*dersiam*), and wanted to write a treatise on the subject of the lecture from the negotiators who would attend the lecture. In the Süleymaniye Manuscript Library, 16 tafsir treatises belonging to the lectures organized by four of the seven mudarrises who were appointed to this madrasa during the reign of Murad III have been recognized.

For the aforementioned research objectives, first of all, the mudarrises who lectured in Atik Valide Madrasa were identified and a list was prepared.

While preparing this list, biographical sources are primarily used. Among this biography books, the main sources for our research are the supplementaries written to Taşköprülüzâde Ahmed's book named as *eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniye*, which established the practice of writing ulema biographies in Ottoman literature. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik* by Nev'îzâde Atâyî Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik* by Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb and *Vekâyi'u'l-Fuzalâ* by Simkeşzâde Mehmed Şeyhî Efendi were used. There is also no reference of any mudarris teaching in this madrasa in the book *Tekmiletü's-Şakâ'ik fî Hakiki Ehli'l-Hakâ'ik* by Fındıklılı İsmet Efendi, one of the most notable complementary of Şakâ'ik. The second significant source group for identifying the mudarrises appointed to the Atik Valide Madrasa is *Ruznamçe Registers of the Kadiasker of Anatolia*. The number of 174 *Kadiasker of Anatolia Ruznamçes* have survived to the present day and they contain the appointment records between 1665-1734 regularly. At the end of this article a list of 119 mudarrises who have been identified from the biographical books mentioned above and the *Ruznamçe Registers* from 1579-1580, when the madrasa came into operation, to 1730 is given.

It has been demonstrated that The Atik Valide Madrasa was one of Istanbul's most prestigious madrasas around the end of the 16th century, according to the results of this research, which focuses at the biographies of its mudarrises. It is evident that the mulazama of The Sheikhu'l-Islam was taken into consideration while choosing mudarrises to this madrasa, and these mudarrises held very important and curicial positions in their careers. However, the negative developments in the madrasas during the anarchy and uprisings in the first half of the 17th century also affected the Atik Valide Madrasa and this resulted in loss its significance. We recognised that Atik Valide Madrasa, which was seen to be extremely prestigious and advantageous compared to other madrasas especially during the early years of its establishment declined to the rank of 30 *akça-madrasa* by the beginning of the 18th century according to the *Ruznamçes*.

Valide-i Atik Medresesi

Üsküdar, XV. yüzyılın ortalarında henüz birkaç yüz kişiden oluşan nüfusu ile küçük bir yerleşim merkezi iken XVI. yüzyılın başlarında yaklaşık bin kişilik nüfusu ile bir kasaba görünümüne bürünmüştür. Fakat XV. yüzyılın sonuna doğru Rum Mehmed Paşa Külliyesi ile başlayan mimari faaliyetlerle XVI. yüzyılda giderek büyümüş ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru 5000 nüfusa erişmiş orta büyüklükte bir şehir haline gelmiştir (Güneş 2004: 48-54; Bostan 2012: 365-366; Bostan 2019: 122-131.). XVI. yüzyıl içerisinde Üsküdar'ın ekonomik ve sosyal yapısı derin bir değişime uğramış ve Üsküdar artık canlı ve tam teşekküllü bir şehir hüviyetine bürünmüştür. Bu değişikliğin en önemli sebebi Üsküdar'da XVI. yüzyıl boyunca saray ve çevresinin öncülük etmiş olduğu büyük imar faaliyetleridir. Bu imar faaliyetleri arasında özellikle külliyeler büyük yapı kompleksleri olarak çok önemli bir yer tutmaktadır.

Üsküdar'ın kentleşmesi sürecinde XV. yüzyılda Rum Mehmed Paşa Külliyesi ile başlayan mimari etkinlikleri, Mimar Sinan'ın imparatorluğun baş mimarı olduğu dönemde Üsküdar'ı bir kasaba görünümünden bir şehre çevirecek büyüklükte ve önemli sayıdadır. Bu dönemde sırasıyla yapılan Mihrimah Sultan, Şemsi Ahmed Paşa ve Valide-i Atik Külliyesi Üsküdar'ın şehir hüviyetini kazanmasında çok önemli rol oynamıştır (Kayaalp 2009: 650-654; Muhacir 2022: 285-286). Zaman içerisinde Üsküdar, özellikle kadın bâniler tarafından yaptırılmış olan külliyelerin yoğunlaştığı bir merkez haline gelmiştir. Şehirleşme bakımından sur dışındaki en büyük ikinci yerleşim yeri olan Üsküdar'ın kentsel gelişimine büyük katkıda bulunan bu imar faaliyetleri bölgenin bir cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Osmanlı Sarayı'nın karşısında, sahip olduğu yoğun tarikat yapılarıyla kutsiyet algısını pekiştiren bir imaja sahip olan Üsküdar, Osmanlı sultan ve paşalarının mimari etkinliklerini yoğunlaştırdıkları Tarihi Yarımada'ya alternatif olarak hanım sultanların giriştikleri mimari faaliyetler sonucu imparatorluğun ikincil prestij noktası olarak öne çıkmıştır. Bu anlamda Üsküdar bu faaliyetlerle harem kadınlarının imgelerini halkın nazarında tuttukları özel bir anlam kazanmıştır (Kalafat 2020: 205-206).

Atik Valide Külliyesi Üsküdar'daki diğer külliyele ile mukayese edilemeyecek kadar önemli bir imar projesidir. İçerdiği hizmetlerin sayısı bakımından Atik Valide Külliyesi yalnızca İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye Külliyesi ile mukayese edilebilecek düzeyde bir hayrat olup imparatorluğun Süleymaniye Külliyesi'nden sonraki ikinci büyük külliyesidir. İmaret dışında çeşitli kademelerdeki görevlilerin sayısı 300 civarındadır. Sultan III. Murad bu külliyeeye gerek inşayı kolaylaştırma gerekse bağışladığı haslar ve gelir kaynakları ile vakıflarını zenginleştirerek katkıda bulunmuştur. Bu suretle hanedan imajının kamusal alanda yükseltilmesi, Üsküdar'da padişahlar tarafından da desteklenen bir hedef halini almıştır (Necipoglu 2013: 393; Akyıldız 2022: 363). Bu özelliği dolayısıyla da Üsküdar, XVI. yüzyıl sonlarındaki en önemli imar faaliyet alanlarından biri olmuştur. II. Selim'in hasekisi ve III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından yaptırılmış olan bu külliye Üsküdar'da saygın bir eğitim, sosyal ve dinî etkinlik mekânı olarak planlanmıştır. İnşaata 978/1570 tarihinde başlamış olan bu külliyeedeki ana yapı olan caminin kitabesinde bitiş tarihi olarak 991/1583 yazılı ise de yapılan araştırma ve incelemeler külliyenin tüm birimlerinin aynı anda bitirilerek hizmete sokulmadığını göstermektedir. Dökmecizâde Mehmed Efendi'nin 9 Muharrem 987/7 Mart 1579'da Atik Valide Medresesi'ne ilk müderris olarak atanmış olması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Baltacı 1976: 470; Kuran 1984: 232; Ahunbay 1988: 264; Sabırlı 2019: 47). Kaynaklar genellikle önceleri "Valide Sultan" adı ile anılan bu külliyenin, Sultan III. Ahmed'in annesi Gülnuş Valide Sultan'ın XVIII. yüzyılda Üsküdar İskele Meydanı'nda inşa ettirdiği külliyesinden ayırt edilmesi amacıyla bu tarihten itibaren "Eski Valide", "Atik Valide" veya "Valide-i Atik" olarak ifade edilmeye başladığı bilgisini vermektedir (Yazıcı 1986: 129-131; Kuran 1986: 175; Tanman 1988: 3; 1991: 68). Ancak 2014 yılında yapılan bir yüksek lisans tezinde herhangi bir kaynak belirtmeksizin Nurbanu Sultan'a ait vakfın 1663 yılından itibaren arşiv kayıtlarında "Atik Valide Sultan Vakfı" olarak anıldığı, dolayısıyla Atik Valide Sultan Külliyesi'ne "atik" sıfatının Eminönü'ndeki Yeni Cami Külliyesi'nden ayırt edilmesi için verildiği görüşü ileri sürülmektedir (Pantık 2014: 23-24).

Mihrimah Sultan ve Şemsi Paşa Külliyesi Mimar Sinan'ın öncülük ettiği mimari akımın bir parçası olarak deniz kenarında inşa edilmesine karşılık Atik Valide Külliyesi o güne kadar herhangi bir yerleşim olmayan Toptaşı semtinde, günümüzde kendi adıyla anılan mahallede, Boğaziçi'ne hakim bir tepede yirmi sekiz

dönümlük bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Atik Valide Külliyesi kurulduğu arazi itibari ile yeni merkezler oluşturarak şehrin vadi tabanından tepeye doğru gelişimini esas alan bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Şehrin uzak noktalarında yeni yerleşim birimleri oluşturma işlevine ek olarak bu külliye, Mihrimah Sultan ve Şemsi Paşa Külliyesi ile kıyaslandığında gerek ölçek, gerekse yerleşim planında yer alan hizmetlerin sayısı ve kapsamı açısından dikkate değer biçimde daha büyüktür. Geniş bir alana yayılmış olan külliye, işlevleri birbirinden farklı iki ana ünite şeklinde yapılandırılmıştır. Külliye'nin ana yapısı olan cami ve etrafındaki medrese, tekke ve sıbyan mektebi ilk üniteyi oluşturmakta olup ikinci ünite de imaret (kervansaray, tabhane, aşhane), darülhadis, darülkurra, darüşşifa bulunmaktaydı. Müstakil bir yapı olarak tasarlanmış olan bir çift hamam ise bu kompleksin son birimini teşkil etmekteydi (Kayaalp 2009: 654-655; Necipoğlu 2013: 378-379).

Araştırmanın ana konusunu oluşturan Valide-i Atik Külliyesi içerisinde mevcut medrese, klasik Osmanlı medrese tipolojisine uygun şekilde, genişçe bir avlu ve avlunun ortasında şadırvan, etrafında üç cepheyi çevirecek şekilde hücreler, revaklar ve müderris odası yerleştirilmek suretiyle inşa edilmiştir. Bu yamuk planlı avlunun kuzey, doğu ve batı kenarlarını bir kolu kısa U şeklinde kuşatan toplam 19 revak birimi mevcuttur. Medrese bir tarafından caminin şadırvanlı avlusuyla, kuzeyde külliye arsasını doğu-batı ekseninde sınırlayan Valide İmaret Sokağı arasında kalan, bozuk dikdörtgen planlı alanda, bir set üzerinde bulunmaktadır. Caminin kuzey duvarına yapışık olarak inşa edilen medresenin bir tane ana giriş kapısı, bir tane de camiye açılan kapısı mevcuttur. Ayrıca biri Tekkeönü Sokağı'na, bir diğeri Kartalbaba Caddesi'ne ve sonuncusu Valide Kethüdası Sokağı'na açılan birer kapısı daha mevcuttur. Hiçbirinin üzerinde kitabe bulunmamaktadır (Haskan 2001: 1245; Yılmaz 2001: 48-49; Sabırlı 2019: 46-47; Özyürek 2019: 269-270). Günümüze kadar hemen hemen orijinal şekli ile ulaşmış olan medresede vakfiyesinde de belirtildiği üzere 19 hücreli bu yapının 15 hücresi talebelere, 2 hücresi muide ve bir hücresi de kapıların açılıp kapatılmasından sorumlu bevva tahsis edilmiştir. Ayrıca yaklaşık dört hücre büyüklüğünde olan en büyük hücre de müderrisin dersliği olarak belirlenmiştir. Bu hücrenin kapısındaki kitabede Arapça olarak "*Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum.*" yazılıdır. Dershane olarak kullanılan bölüm diğer hücrelerden daha yüksektedir. Yapının dış görünümüne hakim olan bu dershane geniş kemerler üzerinde fevkanî bir niteliktedir. (Tanman 1991: 71; Sabırlı 2019: 46).

Nurbanu Sultan'ın bu külliye ait Rebiyülahir 990/Nisan-Mayıs 1582 tarihinde tanzim edilmiş tescile esas olan vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi'nde 1426 numaralı defterin 1. sayfasında ilk sırada kayıtlıdır. Ayrıca 1427 numaralı defterin 6. sayfasında; 2113 numaralı defterin 281. sayfasında 50. sırada mükerrer kayıtları mevcuttur (Pantık 2014: 24; Sabırlı 2018).¹ Vakfiye öncelikle Nurbanu Sultan'ın yaptırmış olduğu bu külliye içerisindeki yapıların ayrıntılı tanımlarını vermektedir. Daha sonra ise, gelirleri külliye'nin finansmanında kullanılmak üzere tahsis edilen gelir kaynakları kayıt altına alınmıştır.² Vakıfta görev alacak çok sayıda görevlinin bildirilmesinin ardından vakfın işleyişi ile ilgili özel şartlar yer almıştır. Arapça olarak yazılan bu vakfiye'nin sonunda Valide Sultan'ın külliye'nin eğitim birimlerinde okutulmak üzere vakfettiği kitapların bir listesi bulunmaktadır (Sabırlı 2018: 113-115).

Külliye içerisinde müstakil bir kütüphane bulunmamakla birlikte Nurbanu Sultan, vakfetmiş olduğu klasik ve ihtisas medreselerinde okutulan kitaplardan müteşekkil 58 eser toplam 141 ciltlik bu koleksiyon sebebiyle İstanbul'da bir kütüphane tesis etmiş ilk kadın olarak kabul edilmektedir. Nurbanu Sultan, vakfettiği kitaplar üzerinde bulunan vakıf mühründe kendisini “*el-Mütevekkile ala'llahi'l-Meliki'l-Mennân valide-i padişah-ı din-penâh Sultan Murad Han*” şeklinde tanımlamaktadır (Kut-Bayraktar 2021: 94-95). Medrese ve darülhadisde okunmak üzere vakfetmiş olduğu kitaplar için bir hafız-ı kütüb görevlendirilerek günlük 3 akçe ödeneceği, kitapların sadece medresenin müderrisi ile darülhadis'in şeyhine verileceği, vakfiyesinde yer alan şartlardandır. Kim olursa olsun başka kimseye bu kitaplardan verilmeyecektir. Bu uygulama diğer kütüphane vakfiyelerinde karşılaşmadığımız bir uygulama olarak dikkat çekmektedir (Erünsal 2020: 181). Koleksiyonda bulunan kendi devrine ait “müzeyyen, müzehheb ve nefisü'l-enfes” 16 adet Kur'an daha sonra Türk İslam Eserleri Müzesi'ne nakledilmiştir. 1723 yılında Şeyh Abdülkadir Efendi (Emir Hoca Kemankeş) Valide-i Atik Cami'ne çok sayıda eser bağışlayarak bu koleksiyona önemli bir katkıda bulunmuştur. Abdülkadir Efendi'nin Atik Valide'ye bağışladığı kitaplar Aziz Mahmud Hüdayi'nin ikinci kuşak torunu olan ve

1 Vakfiye'nin 2113 numaralı defterde kayıtlı Arapça metni ilk olarak 1946 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü personeli Mütercim Abdullah Tanrıkulu tarafından daha önce dua cümleleri, ayet ve hadisler hariç olmak üzere Türkçeye çevrilmiştir. 1426 numaralı defterdeki nüsha ise 2018 yılında Tijen Sabırlı tarafından Türkçe tercümesi ve tıpkıbasımı ile yayınlanmıştır. Bu vakfiye farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bkz. (Bayram 2009:107-119; Kayaalp 2012: 305-312; 2018, 49-59).

2 Sabırlı, vakfın gelirlerinin %80'ini mukataa, %10'unu kira ve kalan %10'unu ise cizye ve diğer vergilerin oluşturduğunu bildirmektedir (Sabırlı 2014: 49-50).

Kadirî, Nakşibendî ve Celvetî tarikatlarınca büyük şeyhlerden sayılan es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'den kendisine intikal etmiştir. Ayrıca Babüssaade Ağası Yakub Ağa'nın 1680 yılında Üsküdar'da Kapı Ağası Cami civarında yaptırdığı dershanesine bağışladığı kitaplar da buraya nakledilmiştir (Bayraktar 1963: 87-88; Bayram 2009: 118; Fındıklılı 2021: 144; Akyıldız 2022: 364).³

Nurbanu Sultan, tanzim ettirmiş olduğu vakfiyesinde eğitime son derece kıymet ve ehemmiyet verdiğini ve ilim sahibi insanları halk arasında üstün ve seçkin kılmak istediği için caminin kuzey yönündeki avlusuna bitişik bir medrese yaptırdığını kaydetmektedir. Yapılan bu medresenin İslam akaidi ve fıkhından istifade ile aklı ve naklî ilimlerle meşgul olacak kimselere vakfedildiğinin altı çizilmiştir (Pantık 2014: 30). Yine vakfiyede verilmiş olan bilgilere göre medresede bir müderrisin yanı sıra, bir tanesi muid olmak üzere on altı talebe mevcuttur. Ayrıca temizlik ve giriş çıkışları kontrol etmek üzere bir ferraş ve bir bevvabdan oluşan bir kadroya sahiptir (Sabırlı 2018: 81-82). Müderrisin alacağı yevmiye 60 akçe olarak belirlenmiş olup, vakfin mütevellisinden sonra en yüksek yevmiye alan kişinin müderris olması Valide Sultan'ın bu medreseye atfettiği rolü göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Atik Valide Külliyesi tüm bölümleri ile büyük bir vakıf ve sosyal hizmet birimi olmasının yanında gerçek bir eğitim kompleksi özelliği göstermektedir. Osmanlılarda darülkurrallar genel olarak bir ihtisas medresesi olarak kabul edilgelmişse de tarihi seyirleri göz önünde bulundurulduğunda bu genellemenin gerçeği yansıtmadığı ve İstanbul dışındaki çoğu darülkurranın ihtisastan ziyade din hizmetinde bulunan kimselerin doğrudan yetiştirilmesine yönelik eğitim veren müesseseler oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kur'an talimi dışında kıraat ihtisasına yer veren yüksek dereceli darülkurrallar da mevcuttur (Gökdemir 2017: 45; Çiftçi 2021: 143). Atik Valide Sultan Külliyesi içerisinde yer alan darülkurra, Osmanlılarda kıraat taliminin kurumsal nitelikte yapıldığı en önemli merkezlerden biridir. Nitekim bu darülkurra kendi döneminde de kıraat ilmi tedrisiyle şöhret olmuş darülkurrallar arasında gösterilmektedir (Kablan 2022: 521-522).

Yapısal olarak müstakil bir mekâna sahip olan bu darülkurrada görevlendirilecek olan şeyhülkurranın özellikleri vakfiyede tüm ayrıntıları ile belirtilmiştir.

³ Adı geçen üç koleksiyon 1924 yılında Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne nakledilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. http://www.haciselimaga.yek.gov.tr/Home/Index_?n_id=3 (son erişim: 06.07.2022)

Buna göre şeyhülkurra Arapça ve edebiyatta mahir, tecrübeli, kıraatte ustalaşmış bir zat olmalıdır. Ayrıca bu zatın kıraat imamlarının tüm usul ve bilgilerine sahip olması ve ekâbir-i kurra denilen kıraat âlimlerinin rivayetleri üzere kıraat edebilmesi beklenmektedir. Sahip olması gereken özellikler son derece tafsilatlı şekilde sıralandıktan sonra şeyhülkurranın son olarak büyük kıraat hocalarının yanında yetişmiş olması, on kıraat imamının isimleri zikredilerek bu imamların yazmış olduğu eserleri okutmaya, anlatmaya, bunları neşretmeye ve kavaidini öğretmeye muktedir olması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca darülkurrada imam-ı Şâtibi'nin kasidesi *Kasidetü'ş-Şâtibiyye* ile imam Câberi tarafından bu kaside üzerine yazılan *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id* veya *el-Ebhâsü'l-Cemîle Şerhu'l-Akîle Şerhi* olarak bilinen eser okutulacaktır. İmam Cezerî'nin *Mukaddime*'si ve şerhi ile bu konuda yazılan diğer muteber ve yüksek kavaid kitapları okutulacağı yine vakfiyede kayıtlıdır. Darülkurranın eğitim kadrosu vakfiyede 30 akçe yevmiye ile 1 şeyhülkurra ve 2 akçe yevmiyeli 10 hafız olarak tayin edilmiştir (Sabırlı 2018: 83-84; 2019: 55-56). Buradan anlaşıldığına göre Nurbanu Sultan kuruluş aşamasında bu darülkurranın eğitim metodunu ve okutulan eserleri zikrederek verilecek eğitimin düzeyini daha en baştan belirlemiştir.

Atik Valide Külliyesi içerisindeki eğitim kurumlarının bir diğeri darülhadistir. Darülhadisler de tıpkı darülkurralar gibi genel teamülde ihtisas medreseleri olarak kabul edilmekle birlikte bütün darülhadislerin paye ve derece bakımından eşit olmadığı, hatta bazı darülhadislerin normal medreselerin altında kaldıkları bilinen bir gerçektir (Karacabey 1992: 230). İslam dünyasındaki emsalleri gibi yalnızca hadis tedrisine mahsus olduğu düşünülen bu kurumlar Süleymaniye Darülhadisi ile en üst düzeyde temsil imkânı bulmuş ve Osmanlı coğrafyasındaki hiçbir medrese veya darülhadis derece itibari ile bu darülhadisi geçememiştir. Osmanlı medrese sisteminin en üst kademesi Süleymaniye Darülhadisi olarak derecelendirilmiş, darülhadisin müderrisleri devlet teşrifatında üst sıralarda yer almıştır. Bu anlamda Süleymaniye Darülhadisi müderrisi protokolde bütün müderrislerin reisi durumunda olup müderrislerin her hafta Perşembe günleri Şeyhülislamla yaptıkları toplantılarda müderrisler heyetine başkanlık etmekteydi (Karacabey 1992: 229-232; Çiftçi 2013: 139-140).

Osmanlılarda medrese müfredatı hakkında önemli bilgiler veren Taşköprüzâde, Gelibolulu Âlî, Kâtip Çelebi gibi müellifler ve *Nazmu'l-Ulûm*, *Kevâkib-i Seb'a*, *Tertibu'l-Ulûm*, *Kasîde fî'l-Kütübi'l-Meşhûre fî'l-Ulûm* gibi

eserler darülhadislerin müfredatına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu durum darülhadislerde farklı bir eğitim programı uygulanmadığı ve bu kurumların hadis ihtisas merkezi olmaktan ziyade genel medrese eğitiminin yanı sıra hadis ilmine diğer ilimlere göre daha fazla ağırlık veren bir eğitim modeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim yüksek payeli Edirne ve Süleymaniye Darülhadisleri'nde verilecek eğitimin niteliği vakfiyelerinde belirtildiği üzere bir ihtisas merkezi müfredatı olmaktan çok uzaktır. Aynı şekilde Atik Valide Darülhadisi'nin eğitim müfredatı özelinde konu değerlendirilecek olursa, muhadiste aranan şartlar arasında vakfiyede geçen “*talebeye hadis, tefsir ve sair ulumu bilâ taksir tedris etmek üzere bir zât*” ifadesi bu darülhadisin eğitim programının da bir ihtisas medresesi şeklinde düzenlenmediğini göstermektedir (Ayaz 2016: 55-57; Kutluay 2019: 19-20; Sabırlı 2019: 58).

Genel olarak Osmanlı darülhadislerinde hangi ders ve eserlerin okutulduğuna dair elimizde çok fazla bilgi olmamakla beraber Vahyizâde Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-İznîkî'nin *Mevâhibu'l-Edib fi Şerhi Muğni'l-Lebib* isimli şerhinde vermiş olduğu bilgiler bu konuda bizi aydınlatmaktadır. Vahyizâde öncelikle Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı darülhadise müderris olarak atandığını belirtmekte ve burada okuttuğu kitaplar hakkında bilgi vermektedir. Vahyizade bu darülhadiste Zemahşerî'nin *Keşşâf* ını; el-Ebherî diye bilinen Esirüddin Mu'azzal bin Ömer'in mantıkla ilgili yazdığı *Hidâyetü'l-Hikme*'sini ve es-Secâvendî olarak bilinen Siracüddin Muhammed bin Mahmud bin Abdürreşid'in *Ferâiz es-Secâvendî*'ye Seyyid Şerif Cürçânî tarafından yazılan şerhi okuttuğunu bildirmektedir. Daha sonra padişahın hocası ve Osmanlı Devleti'nin en önemli şeyhülislamlarından olan Hoca Saadeddin diye tanınan Hasan Canoğlu Saadeddin Efendi'den burada *Muğni'l-Lebib*'in okutulması iznini aldığını ve Hoca Saadeddin'in kendisinden bu esere bir şerh yazmasını istediğini ifade etmektedir. Fakat kendisinin bunun için yeterince kitabının olmadığını belirtmesi üzerine Hoca Saadeddin Efendi değerli kaynaklardan oluşan bir koleksiyonu kendisine vereceğini vaad etmiş ve bu şerhi yazması için ısrarcı olmuştur. Vahyizâde bu anlatı ile *Mevâhibu'l-Edib fi Şerhi Muğni'l-Lebib* eserinin ortaya çıkış sürecini anlatırken bir Osmanlı darülhadisinin müfredatı hakkında da çok önemli bilgiler vermiştir (Arslan 2002: 140-141).

Nurbanu Sultan'ın külliye için tanzim ettirmiş olduğu vakfiyede darülhadiste eğitim alacak talebe sayısı 12 ve alacakları günlük tahsisat ise 2 akçe ola-

rak tayin edilmiştir. Muhaddisin yevmiyesi ise vakfiyede 40 akçe olarak tayin edilmiş ve dolayısıyla darülhadisin derecesini belirlemiştir (Yardım 1995: 95-96; Sabırlı 2018: 82-83). Vakfiyede mevcut bilgilere göre Atik Valide Külliyesi'nde orta ve yükseköğretim kurumları olan medrese, darülhadis ve darülkurrada görevli personelin toplam sayısı 45'i bulmaktadır. Bu sayı Nurbanu Sultan'ın hayatında mevcut yüksek eğitim faaliyetleri dolayısıyla Üsküdar'ın sosyal ve ekonomik yapısına etki ve katkısının değerlendirilmesi bağlamında oldukça önemlidir. XVI. yüzyılın sonu itibarıyla çehresi değişerek bir cazibe merkezi haline gelmiş olan Üsküdar, bu eğitim kurumları ile Osmanlı bürokrasisinin yüksek rütbelerine bürokrat yetiştirmiştir. Ayrıca bu kurumların Osmanlı toplumunun inanç ve kültür ikliminin gelişmesine büyük bir katkı sağladığı ifade edilmelidir.

Sultan III. Murad'ın özel alaka ve desteğine mazhar olan Atik Valide Medresesi, bünyesinde bizzat padişahın emri ile tertip edilmiş olan ilim meclisleri vesilesiyle de Üsküdar ilim hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Ulemanın ve halkın katılmış olduğu genel bir ders mahiyetinde yapılan bu *dersiam* geleneği İslam dünyasında çok eski bir gelenek olmakla beraber Osmanlı coğrafyasında yalnızca birkaç örneğine rastlamaktayız. XVI. yüzyılın son çeyreğinde bu geleneğin tezahürünü Atik Valide Medresesi'nde müşahede etmek mümkündür. Osmanlı medrese geleneğinde çok fazla örneğine rastlamadığımız bir uygulama olarak Sultan III. Murad, Atik Valide Sultan Medresesi'ne tayin olunan müderrislerin birer açılış dersi tertip etmelerini ve başta kendileri olmak üzere derse katılacak müzakerecilerin dersin konusu ile ilgili birer tefsir risalesi yazmalarını istemiştir. Sultan III. Murad'ın saltanatı boyunca bu medreseye atanmış olan yedi müderristen dördü dersiam tertip etmiş, bu dersiamlardan üçü için telif edilen toplam 16 tefsir risalesi Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde tespit edilmiştir (Aytepe 2019: 318-323). Bu derslere başta saray mensupları olmak üzere zamanın en seçkin uleması katılmış ve burada çeşitli ilmi sohbetler, musahabeler, tartışmalar yapılmıştır.

Medresede tertip edilen dersiamlar tefsir başlığı altında yapılmış olup ilk dersiam Şemseddin Ahmed Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. *En'am* suresi sekizinci ayetin tefsirini konu edinen bu dersiam Ahmed Efendi'nin medreseye atandığı ilk gün (Aralık 1579) açılış dersi olarak yapılmıştır. Ahmed Efendi konuyu yalnızca tefsir boyutu ile değil, daha geniş bir perspektiften ele almak için

bu meclise farklı ilim dallarında uzmanlıkları ile öne çıkan farklı derecelerdeki medreselerde görevli müderrisleri davet etmiştir (Aytepe 2019: 319). Ahmed Efendi'nin bu dersiamına ait bazı bilgilere biyografik kaynaklarda da tesadüf etmekteyiz. Ahmed Efendi'nin kendi biyografisinde bu dersiamla ilgili dersiamın konusu ve halkaya katılan zatlar hakkında bilgi verildikten sonra iki müdinin mülaım olduğu bilgisi verilmiştir (Nev'izâde 2017: 1194). Nev'izâde'nin vermiş olduğu biyografilere göre bu kişiler Manastırlı Hüsrev Biraderi Mustafa Efendi (Nev'izâde 2017: 962) ve Selaniki Mahmud Efendi'dir. (Nev'izâde 2017: 1663).

Medresede yapılmış olan ikinci dersiam ilk kez bu makale ile tespit edilmiş olup 1585 yılında buraya atanmış olan Abdülkerimzâde Abdullah Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu zatın biyografisinde medreseye atandıktan sonra "kaide-i eslâf üzere" "*akd-i meclis-i dersiam ve ol tâk-ı refi'i-i günbed-i Bercis gibi pür-feyz-i idâre-i câm-ı kelâm kıldığı*" bildirilmektedir (Nev'izâde 2017: 1074).

Valide-i Atik Medresesi'nde yapıldığı tespit edilen üçüncü dersiam daha sonra şeyhülislam olacak olan Sunullah Efendi tarafından yapılmıştır. Sunullah Efendi'nin medreseye atanmasından kısa süre sonra (Eylül 1588) yapılan dersiamda Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ından *Bakara* Suresi birinci ayetin tefsiri konu edilmiştir (Aytepe 2019: 320-321). Atâyî, Sunullah Efendi'nin yapmış olduğu dersiam için biyografisinde ders meclisinin son derece feyizli ve faydalı olduğunu aktarmaktadır (Nev'izâde 2017: 1427).

Valide Sultan Medresesi'nde yapıldığı tespit edilen son dersiam Ahizâde Abdülhalim Efendi'ye aittir. 1589-90'da bu medreseye atanan Abdülhalim Efendi'nin dersiamı hangi tarihte düzenlediği bilinmemekle birlikte bu oturumun konusu olarak *Enbiya* suresi birinci ayeti olarak belirlenmiştir (Aytepe 2019: 322-323). Ahizâde'nin biyografisinde düzenlenen bu ders için çok övücü ifadeler kullanılmış ve döneminde çok ses getirdiği vurgulanmıştır. Bu meclisin ve dersiamın İstanbul'da o kadar büyük etkileri olmuştur ki bu derse katılan talebeler mülaım zemet şartı ile ulemaya dağıtılmış ve ders fevkalade bir şekilde tamamlanmıştır. (Nev'izâde 2017: 1308-1309).

Atik Valide Medresesi bu parlak ve gösterişli zamanlarını XVII. yüzyıl-da büyük oranda yitirmiştir ve XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşanan anarşi ve ayaklanmalar döneminde medreselerde yaşanan olumsuz gelişmeler Atik Valide

Medresesi'ne de tesir etmiştir. Daha önce müderris olarak atananların ekserisinin Şeyhülislamlardan mülazım olduğu görülürken XVII. yüzyılda bu gelenek yavaş yavaş kaybolmuştur. Medresenin şaşaa ve parlak devrinin kaybolduğunu gösteren önemli bir delil de müderris maaşlarının 60 akçeden 30 akçeye düşmesi olmuştur.

Atik Valide Medresesi talebelerinin sayısı ile ilgili vakfiyenin dışında bilgi sahibi olabildiğimiz ikinci önemli kaynak 1792 yılına ait bir sayım defteridir. Buna göre medresede 1792 yılında medresede muid hücre si boş olmak üzere, taşrada bulunan dört hücre sahibinden üçünün hücrelerinin kilitli olduğu görülmüştür. Buna göre 1792'de taşrada bulunanlar ile birlikte 17 hücrede 15 talebe mevcuttur. Bu sayımda medresenin hücrelerinden bir tanesinin ihtiyaç bulunmadığı için mülazımlara tahsis edildiği ve bu hücrede geçici olarak bir molla nın ikamet ettiği tespit edilmiştir. Aynı sayımda 7 odalı olan darülhadiste sayım yapıldığı sırada biri taşrada bulunan 7 talebe olduğu görülmüştür. Medresede 1869 yılında 2 dersiam ve 5 mezun ile 14 talebe ve 1914 yılındaki sayımda ise 20-25 civarında talebe bulunmakta idi. 1869 ve 1914 sayımlarında darülhadisin ismi geçmemektedir (Giresun 2017: 39-40; Kütükoğlu 2000: 320; Kenan-Güven 2013: 458-459). Atik Valide Medresesi Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası medreselerin kapatılmasına kadar işlevini sürdürmüştür. Günümüzde İlim Yayma Cemiyeti Kadıköy Şubesi ve Mahmut Celalettin Ökten Hikmet evi olarak kullanılmaktadır.

Valide-i Atik Medresesi Müderrisleri: Kaynaklar Hakkında

İlmiye zümresine mensup kişilerin hayatlarına dair bilgileri bulabildiğimiz en önemli kaynaklar tabakat-teracim kitaplarıdır. Bu biyografi kitaplarının başında Taşköprülüzâde Ahmed'in Arapça olarak yazdığı *eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniye* adlı eseri gelmektedir. Osmanlı edebiyatında ulema biyografisi yazma geleneğini başlatan bu eser Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 1558 yılına kadar yaşamış olan sayıları farklı yazma nüshalarda çeşitlilik gösteren 350'den fazla âlim ve 150'den fazla şeyhin biyografilerini ihtiva etmektedir. Daha müellifin sağlığında Türkçe'ye tercüme edilen bu eserin kapsamı çeşitli ilâveler ve zeyillerle silsile halinde XX. yüzyıla kadar genişletilmiş ve böylece bir Şakâ'ik külliyyatı ortaya çıkmıştır (Özcan 2010: 485).

Valide-i Atik Medresesi müderrislerinin tespit edilmesinde Şakâ'ik⁴ zeyillerinden olan Nev'izâde Atâyî Efendi'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmiletü's-Şakâ'ik* (Nev'izâde 2017), Uşşâkizâde Seyyid İbrâhîm Hasib'in *Zeyl-i Şakâ'ik* (Uşşâkizâde 2017) ve Simkeşzâde Mehmed Şeyhî Efendi'nin *Vekâyi'u'l-Fuzalâ* (Şeyhî 2018) isimli eserlerinden istifade edilmiştir Şakâ'ik'in en mühim tamamlayıcılarından olan Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-Şakâ'ik fi Hakki Ehli'l-Hakâ'ik* (Fındıklılı 2021) isimli eserinde ise bu medresede görev yapan herhangi bir müderrisin kaydına rastlanamamıştır. Fındıklılı İsmet Efendi, eserinde aslında *Tekmiletü's-Şakâ'ik*'i sekiz cilt olarak kaleme aldığı ancak 1896-97'de Fındıklı'da meydana gelen yangında bu eserin kitapları ile birlikte yandığını ifade etmektedir. Yazar, bu eserdeki biyografilerden hatırlayabildiği kadarını yazmaya muktedir olduysa da içerisinde Valide-i Atik Medresesi'nde görev yapmış müderrislerden herhangi birine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Biyografik eserler dışında Atik Valide Medresesi'ne tayin edilen müderrislerin tespitinde ikincil önemli kaynak grubunu Kazasker Ruznamçeleri oluşturmaktadır. Günümüze ulaşan 174 adet Anadolu Kazaskerliği Ruznamçesi 1665-1734 tarihleri arasındaki atama kayıtlarını düzenli bir biçimde ihtiva etmektedir.

Bu makalede medresenin faaliyete geçtiği 1579-1580'den 1730'a kadar müderrisler yukarıda zikredilen biyografik eserlerden ve Anadolu Kazaskerliği Ruznamçeleri'nden çalışmanın sonunda bir listesi verilen 119 müderris tespit edilmiştir. Bu müderrislerden 25 tanesini Atâyî'den, 55 tanesini Şeyhî Mehmed Efendi'den öğrenmekteyiz. Şeyhî'de Üsküdar Valide Sultan Medresesi'nde görev yaptığı bildirilen bir kişinin biyografisi mevcut olmayıp bu eserde kendisinin halefi olarak bir medreseye atanan müderrislerin biyografilerinden bu zat hakkında kısıtlı da olsa bilgiye sahip olmaktadır.⁵

Şeyhî, eserinde Atâyî'nin eserine bir zeyl yazma arzusunda iken yapmış olduğu araştırmalar sırasında Uşşâkizâde Hasib'in yazdığı zeyli gördüğü

4 Bu külliyat içerisinde yer alan en meşhur eserlerden müteşekkil bir derleme ilk kez Abdülkadir Özcan tarafından Şakâik-i Nu'maniye ve Zeylleri ismiyle tıpkıbasımı ve ayrıntılı dizinleriyle yayımlanmıştır. Bkz. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (1989). *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeylleri*. (Özcan, A. haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

5 Emin-i Fetva Ömer Efendi: 1118 Şaban/1706 Aralık ayına kadar Ahmed Çavuş Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Cemaziyelula 1120/Ağustos 1708 tarihine kadar ise Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde bulunmuştur. 1128 Receb/1716 Temmuz ayına kadar Gazanfer Ağa Medresesi'nde bulunan Ömer Efendi 1129 Ramazan/1717 Eylül'üne kadar Üsküdar Atik Valide Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bu tarihten sonra kendisine musıla-i Süleymaniye itibarıyla Uzuncaabad Hasköyü kazâsı tevcih olunmuştur. 1131 Safer/1719 Ocak ayına kadar yine musıla-i Süleymaniye rütbesiyle Hz. Eyyüb el-Ensari Medresesi'nde müderrislik yapmıştır (Şeyhî 2018: 2594-2611-3006-3007-3041-3223).

ve beğenmediğinden bahsetmiştir. Aynı dönemi tezyil eden Uşşâkîzâde ve Şeyhî'nin eserleri Atik Valide Sultan Medresesi müderrisleri açısından mukayese edildiğinde her iki eserde ortak olarak bulunan müderrisler dışında 5 müderris hakkında verilen bilgiler birbiriyle uyuşmamaktadır. Bu müderrislerden Fikri Ahmed Efendi, Şeyhülislam Esirî Mehmed Efendi, Musazâde Abdülbaki Efendi ve İmamzâde Süleyman Efendi Uşşâkîzâde'de Üsküdar Validesi müderrisi (Uşşâkîzâde 2017: 447-448-764-793-796) olarak zikredilmişken Şeyhî'de İstanbul Validesi müderrisi (Şeyhî 2018: 684-685-1202-1276-1285) olarak kayıt altına alınmıştır. Yine bu iki eserde ortak olarak bulunan Kürd İshak Efendi'yi Uşşâkîzâde Üsküdar Validesi müderrisi olarak göstermişken Şeyhî'de herhangi bir valide sultan medresesinde görev yaptığı bilgisi mevcut değildir. Uşşâkîzâde ve Şeyhî'de ihtilaflı olan 5 müderris listede mevcut bulunmamaktadır. Zira Atâyî ve Şeyhî'den alınan biyografiler birbirini hem kronolojik olarak hem de halef-selef kayıtları bağlamında tamamlamakta olup zikredilen 5 müderris hususunda Uşşâkîzâde'nin hatalı bilgi verdiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu 5 müderris Valide-i Atik müderrisi olarak kabul edilmemiştir.

Biyografik eserlerin mütemmimi olarak incelediğimiz Anadolu Kazaskerliği Ruznamçeleri'nde ise Üsküdar Atik Valide Medresesi'ne ataması yapılmış 24 adet atama kaydı mevcuttur. Bu kayıtlarda ataması yapılan müderristen önce Atik Valide'de o esnada görev yapmakta olan müderrisin ismi de belirtilmektedir. Buradan yapılan çıkarımla hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş olan 15 müderrisin ismi daha listeye eklenmiştir. En son olarak 1792 tarihli medrese sayımında Atik Valide Sultan Medresesi'nde Velizâde Ömer Efendi'nin müderris olarak bulunduğu kayıtlıdır (Kenan-Güven 2013: 458).

Medrese kayıtları için elimizde düzenli bir veri mevcut iken aynı durum ne yazık ki darülhadis ve darülkurra atamaları için geçerli değildir. Biyografik kaynaklar bu darülhadis ve darülkurranın müderrislerini genel olarak kaydetmemişlerdir. Ruznamçe kayıtlarında da herhangi bir bilgi mevcut değildir. XVI-XVII. yüzyıllarda Valide-i Atik Darülhadisi'nde görev yapan 6 muhaddis tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi XVI. yüzyıla ve dördü XVII. yüzyıla aittir. Valide-i Atik Darülkurrası'nda ise XVI. yüzyılda görev yaptığı tespit edilen 1 kişi mevcuttur.

Valide-i Atik Darülkurrası'nda görev yaptığına dair bilgi sahibi olduğumuz tek kişi Acemzâde Hasan Efendi'dir (Nev'izâde, 2017: 1029). XVI. yüzyılda

Valide-i Atik Darülhadisi'nde görev yapmış iki müderris Vişne Mehmed Efendi ve Vahyîzâde Efendi'dir (Nev'izâde 2017: 1009, 1522-1523).

XVII. yüzyılda Atik Valide Darülhadisi'nde görev yapan, biyografisini tespit edebildiğimiz 4 müderris bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1640 yılında göreve başlamış olan Behram Ağa Hocası Üsküdarî Mustafa Efendi'dir (Uğur 1986: 272-273; Uşşâkîzâde 2017: 519-520; Şeyhî 2018: 878-879). Behram Ağa Hocası Üsküdarî Mustafa Efendi'yi takiben Atik Valide Darülhadisi'nde Vanî Ali Efendi göreve başlamıştır. (Uğur 1986: 257-258; Şeyhî 2018: 858-859). XVII. yüzyılda Valide-i Atik Darülhadisi'nde görev yapan üçüncü muhaddis Divitçizâde Şeyh Mehmed Efendi'dir (Şeyhî 2018: 1399-1400). Atik Valide Darülhadisi'nde görev yaptığını tespit edebildiğimiz son muhaddis Vardarî Şeyhzâde Abdülğani Efendi'dir (Şeyhî 2018: 2072-2074). Ayrıca 1792 tarihli sayım defterinde Serraczâde Mustafa Efendi isimli bir zatın bu darülhadiste muhaddis olduğu bilgisi mevcuttur (Kenan-Güven 2013: 458).

Sonuç

Atik Valide Medresesi müderrislerinin biyografilerinin incelendiği bu çalışma medresenin XVI. yüzyıl sonlarında İstanbul'un en parlak medreselerinden biri olduğunu göstermektedir. Medrese müderrislerinin atamalarında genellikle Şeyhülislam mülazımlığından gelmiş olması dikkate alınmış ve bu müderrislerin kariyerlerinde çok önemli ve parlak görevlerde buldukları tespit edilmiştir. Ancak bu medrese zamanla önemini yitirerek daha düşük dereceli medreselerden müderrisler buraya tayin olmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın başı itibarıyla Anadolu Kazaskeri Ruznamçeleri'nde tespit ettiğimiz üzere medrese 30 akçelik statüsüne gerilemiştir.

Atik Valide Medresesi'nde görev yapan müderrislerin 80 tanesinin biyografik bilgisine sahip olduğumuz için bu medreseden önceki ve sonraki kariyer basamaklarını tespit edebilmekteyiz. Bunun yanında tamamında mevcut olmamakla birlikte doğum yerleri, özellikle aileleri ilmiye sınıfından olanların aile bilgileri, kimden mülazım oldukları gibi çeşitli verilere sahibiz. Elimizdeki verilerle bir müderrisin Valide-i Atik Medresesi'ne gelmeden önce genellikle Sahn, Haseki, Şehzâde, Selimiye ve Bayezidiyye gibi selâtin medreselerinde görev yaptığı görülmektedir. Atik Valide'den önceki görev yeri belli olan 104 müderrisin %19'u

Sahn Medreseleri'nden buraya gelmiştir. Bu oran özellikle XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu medreseye atanan müderrislerde çok daha yüksek olup %59 kadardır. 1623'e kadar Valide-i Atik'e gelen 32 müderristen 19'u Sahn'dan hareket etmiştir.

Valide-i Atik Medresesi'nde görev yapan müderrislerin -görevlerinden çok kısa süre sonra vefat eden 3 kişi dışında- tamamı kadılığa yükselmiştir. Atik Valide'den sonraki görev yeri tespit edilebilen müderrislerden %30'u doğrudan kadılığa yükselmiştir. Doğrudan kadılığa intisab eden 24 kişiden 5'i Bağdat kadısı, 4'ü Yenişehir, 3'ü Bursa, 2'si Kudüs, 2'si İzmir, 2'si Şam, kadısı olarak atanmışlardır. Diğer 6 kişi ise Edirne, Galata, Medine, Üsküdar, Eyüp ve Filibe kadılıkları ile görevlendirilmiştir.

Özellikle kurulduğu ilk dönemlerde son derece prestijli ve diğer medreselere göre avantajlı olduğu görülen Atik Valide Medresesi'nde görev yapan müderrislerden 13 kişi kariyerlerinin devamında Anadolu Kazaskerliği'ne getirilmiş, bu 13 kişiden 10'u daha sonra Rumeli Kazaskerliği'ne yükselmiştir. Valide-i Atik Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra ilmiye sınıfı içerisindeki en üst düzey görev olan Şeyhülislamlığa terfi eden 2 kişi bulunmaktadır. Bu iki kişi XVII. yüzyıl şeyhülislamlarından Sunullah Efendi ve Zekeriyazâde Yahya Efendi'dir.

Valide-i Atik Medresesi'nde müderrislik yapan zatlar arasında kadılığa terfi etmeden önce müderrisliğe devam eden 56 kişi bulunmaktadır. Bu 56 kişinin yaklaşık %57'si Süleymaniye Medreseleri'ne atanmıştır. Süleymaniye Medreseleri'ne hareket eden 32 kişiden 25'i Süleymaniye'deki görevini müteakip kadılığa geçerken 6'sı Süleymaniye Darülhadi'sine tayin edilmiştir. Bu 6 kişiden 5'i kadılığa geçmiş, Şerif-i Şirvânî Süleymaniye'den sonra tekaüd ile Ayasofya Medresesi'ne nakledilmiştir. Atik Valide Medresesi'nden sonra Süleymaniye dışındaki medreselerde müderrisliğe devam edenlerden 6'sı İstanbul'da Valide Sultan Medresesi'ne, 5'i Sultan Selim-i Kadim Medresesi'ne, 4'ü (biri Darülhadis olmak üzere) Hakaniye Medresesi'ne, 2'si Eyüp el-Ensari Medresesi'ne hareket etmiştir. Ayrıca Ülâ-yı İbrahim Paşa, Ülâ-yı Saray-ı Galata ve Şehzâde Medreseleri'ne de 1'er kişi tayin edilmiştir.

Valide-i Atik Medresesi'nde görev yapan müderrislerin kariyerleri incelendiğinde bu medresenin müderrislik mesleği içerisinde yükselebilmek için önemli

bir kurum olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Buradaki görevinden sonra rütbesi tenzil edilen tek 1 kişi bulunmaktadır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın himayesinde bulunan Beyler Hocası Ahmed Efendi, Mustafa Paşa'nın vefatından sonra kariyer basamaklarını sadrazamın etkisiyle kısa sürede geçtiği iddiasıyla Şeyhülislam Ali Efendi tarafından musıla-ı Sahn itibariyle Murad Paşa-yı Atik Medresesi'ne tayin edilmiştir. Buna rağmen kariyerinin ileriki safhalarında Ahmed Efendi'nin de kadılığa geçtiği görülmektedir.

Atik Valide Medresesi müderrislerinin biyografileri incelendiğinde bu müderrislerin çoğunun ailesinin ilmiye sınıfına mensup oldukları görülmektedir. Ailesi hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz 38 kişiden 30'unun babası ilmiye sınıfına mensuptur. İlmiye sınıfından gelen müderrislerin 5'inin babası şeyhülislam 2'sinin babası ise kadıdır. İlmiye sınıfı dışından gelen müderrislerin ailelerinin ise üçü esnaf zümresinden olup ikisi sahhaf iken biri divitçilikle uğraşmaktadır. İki kişinin babası ise bürokrasi kökenli olup biri Tersane-i Âmire'de mahzen kâtibi, diğerisi Saray Kapıcısıdır. Ayrıca medresede 1630-31'te müderrislik yapan Atlu Davud Efendi'nin oğlu Davudzâde Mustafa Efendi de 1683-84'te burada müderris olmuştur.

Müderrislerin kimden mülazım oldukları da genellikle biyografilerinde kayıtlı olup Atik Valide müderrislerinin neredeyse tamamı şeyhülislam mülazımlarındandır. Bu medresede görev yapan müderrisler arasında Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'den mülazım olan 7, Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'den mülazım olan 5 ve Şeyhülislam Minkârîzâde Efendi'den mülazım olan 5 müderris bulunmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Meşihat Arşivi Fonu Anadolu Kazasker Ruznamçeleri, MA18, MA19, MA20, MA21, MA22, MA23, MA24.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Anadolu Kazasker Ruznamçeleri, NOR30, NOR31, NOR32, NOR33.

Araştırma Eserleri

- Ahunbay, Z. (1988). Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler Darülkurrallar Mektepler, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* içinde (C. 1, ss. 239-309). (Bayram, S. ed.). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akyıldız, A. (2022). *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat* (2. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arslan, F. (2002). Mevhâhibu'l-Edib fi Şerhi Muğni'l-Lebib'in Baştan "İnne"ye kadar Tahkiki. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. (14), 135-160.
- Ayaz, K. (2016). Hadis İlimlerinin Tadrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri. *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, 39-68.
- Aytep, A. (2019). Ders İçin Hâşiyeler: III. Murad'ın Emriyle Atik Valide Medresesi Açılış Dersleri İçin Yazılan Tefsir Hâşiyeleri. *Osmanlı İlm-i Tefsir* içinde (ss. 317-330) (Boyalık, M. T., Abacı, H. ed.). İstanbul: İSAR Yayınları.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Bayraktar, N. (1963), İstanbul'da Kadınlar Tarafından Kurulmuş Kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XII, (3-4), 85-95.
- Bayram, S. (2009). Nurbanu (Atik) Valide Sultan'ın İstanbul-Üsküdar'da 1582 Tarihinde Tesis Ettiği Vakfiyesi ve Kültür Değerleri. *VI. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler (1-26 Kasım 2005)* içinde (C. 1, ss.107-132). (Ercebeci, Ş. haz.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bostan, H. (2012). Üsküdar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (c. 42, ss. 364-368). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bostan, H. (2019). Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl). *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X (19-20-21 Ekim 2018) Bildiriler* içinde (c. I, ss. 117-157). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Çiftçi, M. (2013). *Süleymaniye Dârülhadisi (XVI-XVII. Asırlar)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çiftçi, M. (2021). Osmanlı Zirve Döneminin İhtilafı Medresesi: Süleymaniye Dârülkurrâsı.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 61, 139-165.

- Erünsal, İ. E. (2020). *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihî Gelişimi ve Organizasyonu* (Genişletilmiş Güncellenmiş 3. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Fındıklılı İsmet Efendi. (2021). *Tekmiletü'ş-Şakâ'ik fi Hakki Ehli'l-Hakâ'ik* Fındıklılı İsmet Efendi'nin Şakâ'ik *Zeyli* (Yıldırım, İ. haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Giresun, M. (2017). Osmanlı'dan Günümüze İntikal Eden Üsküdar Medreseleri. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016) Bildiriler* içinde (c. III, ss. 33-49). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Gökdemir, A. (2017). Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1 (2), 43-60.
- Güneş, A. (2004). 16 ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu. Üsküdar Sempozyumu I (23-25 Mayıs 2003) Bildiriler içinde (c. I, ss. 42-56). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Kablan, S. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıraat İlmi. İhya *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 511-530.
- Kalafat, M. (2020). Üsküdar: Harem Kadınlarının Prestij Sahası. *Art-Sanat*, (14), 185-209.
- Karacabey, S. (1992). XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (4), 227-235.
- Kayaalp, P. (2018). *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century*. New York: Routledge Press.
- Kayaalp, P. (2009). The Role of Imperial Mosque Complexes (1543-1583) in the Urbanization of Üsküdar. *Urban Space in the Middle Ages and the Early Modern Age* içinde (ss. 645-666). (Classen, A. ed.). Berlin, New York: De Gruyter.
- Kayaalp, P. (2012). Vakfiye and Inscriptions: An Interpretation of the Written Records of the Atik Valide Mosque Complex. *International Journal of Islamic Architecture*, 1, (2), 301-324.
- Kenan, S.-Güven, İ. (2013). III. Selim Döneminde Medreselere Çekidüzen Verme: 1792'de İstanbul Medreseleri'nin Denetimi. *Deutsch-türkische Begegnungen/ Alman Türk Tesadüfleri: Festschrift für Kemal Beydilli/ Kemal Beydilli'ye Armağan* içinde (ss.438-463). Berlin: Ebverlag.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kuran, A. (1984). Üsküdar'da Atik Valide Külliyesinin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine. *Suut Kemal Yetkin'e Armağan* içinde (ss. 231-248).Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Kut, G.-Bayraktar, N. (2021). *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (Çınar, A., Derin Şahal, T. yay. haz.) (Şahin, M., Ünlü, M. F.). İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kutluay, İ. (2019). Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kurulan Dârülhadislerin Müfredatı, İlmî Seviyeleri ve Kadızâdeliler Hareketinin Dârülhadislerin Çoğalmasındaki Rolü. *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (9), 13-49.
- Kütikoğlu, M. (2000). *XX. Asra Erişen Osmanlı Medreseleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed Şeyhî. (2018). *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ*, (Ekinci, R. Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
- Muhacır, E. (2022). Üsküdar'da Osmanlı Medrese Geleneğinin Teşekkülü: Rum Mehmed Paşa Medresesi ve Müderrisleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (47), 283-344.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (Güven, G. Ç. çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nev'îzâde Atâyî. (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmileti 'ş-Şakâ'ik*. (Donuk, S. haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özcan, A. (2010). eş-Şakaiku'n-Nu'maniye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (c. 38, ss. 485-486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özyürek, K. (2019). *Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pantik, R. (2014). *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sabırlı, T. (2018). *Afife Nurbanu Valide Sultan Vakfıyesi (990/1582)*. İstanbul: Libra Kitap Yayıncılık.
- Sabırlı, T. (2019). *Dindarlık, Ekonomi ve Sosyal Hayat: Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı Üzerine Bir İnceleme (1582-1826)*. İstanbul: Libra Kitap Yayıncılık.
- Sabırlı, T. (2014). Vakfıyesi ve Muhasebe Kayıtları Işığında Atik Valide Vakfı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II (2-4 Kasım 2012) 1352'den Bugüne Şehir Bildiriler* içinde (c. I, ss. 45-53). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Tanman, M. B. (1988). Atik Valide Külliyesi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2), 3-19.
- Tanman, M. B. (1991). Atik Vâlîde Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (c. 4, ss. 68-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (1989). *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeylleri*. (Özcan, A. haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

-
- Uğur, A. (1986). *The Ottoman Ulema in the Mid-17th Century: An Analysis of the Vakaiu'lfuzala of Mehmed Şeyhi Ef.*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb. (2017). *Zeyl-i Şakâ'ik*. (Ekinci, R. haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yardıı, A. (1995). Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı* içinde (ss. 59-119). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yazıcı, T. (1986). Üsküdar. İslâm Ansiklopedisi içinde (C. 13, ss. 127-131). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yılmaz, A. (2001). *Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- http://www.haciselimaga.yek.gov.tr/Home/Index_?n_id=3 (son erişim: 06.07.2022 01:59)

EK 1: Valide-i Atik Medresesi Müderrisleri Listesi

#	Müderris	Kaynak
1	Dökmecizâde Mehmed Efendi	Nev'izâde 2017: 909-911.
2	Şemseddin Ahmed Efendi	Nev'izâde 2017: 440-442.
3	Defterzâde Ali Efendi (Bitli Ali Efendi) (Çivizâde Hısmı)	Nev'izâde 2017: 926-927.
4	Abdülkerimzâde Abdullah Efendi	Nev'izâde 2017: 1074.
5	Şeyhülislam Sunullah Efendi (Sunullah bin Cafer el-İmadi)	Nev'izâde 2017: 1425-35
6	Ahizâde Abdülhalim Efendi (Halimî) ⁶	Nev'izâde 2017: 1306-12.
7	Kâtipzâde Zeynelabidin Efendi	Nev'izâde 2017: 1226-27.
8	Şeyhülislam Yahya Efendi	Şeyhî 2018: 440-455
9	Abdülcebbarzâde Derviş Mehmed Efendi	Nev'izâde 2017: 1459-61.
10	Bostanzâde Yahya Efendi	Şeyhî 2018: 286-287.
11	Bâlîzâde Mustafa Efendi (Musli Efendi)	Nev'izâde 2017: 1567-68.
12	Dursunzâde Abdullah Efendi (Feyzî)	Nev'izâde 2017: 1388-90.
13	Seyyid Mehmed ibnî's-Seyyid Mehmed (Şerif Efendi)	Nev'izâde 2017: 1821-24.
14	Ahizâde Yahya Çelebi	Nev'izâde 2017: 1411-12.
15	Molla Ahmedzâde Nuh Efendi	Şeyhî 2018: 412-413.
16	Şerif Efendi (Şerif-i Şirvânî)	Nev'izâde 2017: 1653-54.
17	Yalvaçlı Şeyhzâde Kara Suni (Sunullah) Efendi	Nev'izâde 2017: 1464-65.
18	Nevalizâde Saadeddin (Sadi) Efendi	Nev'izâde 2017: 1834-35.
19	Şemszâde Şeyh Mehmed Çelebi	Nev'izâde 2017: 1512-14.
20	Nazırzâde Seyyid Mehmed Çelebi	Nev'izâde 2017: 1409-10.
21	Abdülkerim Efendi (Kerim Çelebi)	Nev'izâde 2017: 1766-67.
22	Muhteşem Rıdvan Efendi	Nev'izâde 2017: 1659-60.
23	Mehterzâde Mehmed Çelebi	Nev'izâde 2017: 1451-52.
24	Riyazi Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 456-457.
25	Ebusuudzâde Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 277.

⁶ Baltacı'da Abdülkerim Efendi olarak geçmektedir.

26	Faizî Abdulhayy Efendi	Nev'izâde 2017: 1645-51.
27	Kara Musa Efendi	Şeyhî 2018: 278-279.
28	Hoca Efendi Biraderi Ali bin Mehmed (Sarı Ali Efendi)	Nev'izâde 2017: 1766-67.
29	Naib Mehmed Efendi	VF, C. I, 478-479.
30	Kürd Kasım Efendi	VF, C. I, 414-415.
31	Abdullah Efendi (Ebusuudzâde Efendi'ye tâbi) (Amasiyeli)	Nev'izâde 2017: 1772-73.
32	Bakizâde Abdurrahman Efendi	Şeyhî 2018: 253-254.
33	Mehmed Ali Efendi (Rızayî Çelebi)	Nev'izâde 2017: 1778-81.
34	Mehmed Efendi (Abdurrahman Emirî)	Nev'izâde 2017: 1841-42.
35	Sadıkzâde Abdullah Efendi	Şeyhî 2018:489-490.
36	Uşşâkizâde Abdülaziz Efendi	Şeyhî 2018: 242-243
37	Vardarî Şeyhzâde Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 483-484.
38	Atlu Davud Efendi	Şeyhî 2018: 477-478
39	Halcızâde Abdurrahman Efendi	Şeyhî 2018: 430-431.
40	Baldırzâde Şeyh Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 642-644.
41	Bostanzâde Ahmed Efendi	Şeyhî 2018: 904-905.
42	Rahmetullah Efendi	Şeyhî 2018: 688-689.
43	Caferzâde Abdülbaki Efendi	Şeyhî 2018: 958-959.
44	Sadreddinzâde Ruhullah Efendi	Şeyhî 2018: 828-830.
45	Abdülkadir Efendi Merhum	Şeyhî 2018: 1061-64.
46	Şeyhülislam Ebu Said Efendizâde Ahmed Efendi	Şeyhî 2018: 1197-98.
47	Bosnevî İsa Efendi	Şeyhî 2018: 1241-42.
48	Ebu'l-hayr Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 707-708.
49	Nevizâde Efendi Mahdumu Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 797-798.
50	Hüsanzâde Şeyh Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 985-986.
51	Çeşmizâde Mehmed Salih Efendi	Şeyhî 2018: 1141-43.
52	İlahizâde Mehmed Efendi el-İstanbulî	Şeyhî 2018: 1111-12.
53	Edibizâde Seyyid Mustafa Efendi	Şeyhî 2018: 1114-15.
54	Hattat Ömer Efendi	Şeyhî 2018: 965.
55	Kevakibizâde Şeyh Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 1229-30.
56	Fikri Biraderi Hüseyin Efendi	Şeyhî 2018: 948-949.

57	Bostanzâde Ebubekir Efendi	Şeyhî 2018: 1033-34.
58	Serbendîzâde İshak Efendi	Şeyhî 2018: 1004.
59	İsmetî Hısmı Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 1190-91.
60	İsmail Ağazâde Ali Efendi	Şeyhî 2018: 1205-06.
61	Kapıcızâde Ahmed Efendi	Şeyhî 2018: 1126.
62	Erzurumî Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 1821-22.
63	Sadrazamü'l-kadr Abdülbaki Arif Efendi	Şeyhî 2018: 2585-88.
64	Abdürrahimzâde Yahya Efendi	Şeyhî 2018: 2599-01.
65	Beyler Hocası Ahmed Efendi	Şeyhî 2018: 2398-00.
66	Davudzâde Mustafa Efendi	Şeyhî 2018: 1798-99.
67	Kilisî Damadı Hıfzî Mustafa Efendi	Şeyhî 2018: 1816-17.
68	Davudzâde İbrahim Efendi	Şeyhî 2018: 2623-25.
69	Şemseddinzâde Mustafa Efendi	Şeyhî 2018: 1973.
70	Nakibü'l-eşraf Sahhaf Şeyhzâde es-Seyyid Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 2671-74.
71	Tavil İsa Efendi	Şeyhî 2018: 2352.
72	Resulzâde Ahmed Efendi	Şeyhî 2018: 2494-95.
73	Radî Mustafa Efendi	Şeyhî 2018: 2395-96.
74	Vahdî İbrahim Efendi	Şeyhî 2018: 2596-97.
75	Evliyazâde Ali Efendi	Şeyhî 2018: 3179-80.
76	Yahya Efendizâde Abdullah Efendi	Şeyhî 2018: 2984-85.
77	Eyyübzâde Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 2642.
78	Mevlânâ Cafer	MA18, 79b
79	Mevlânâ Ali	MA18, 79b.
80	Emin-i Fetva Ömer Efendi	
81	Yağlıkçızâde Mehmed Efendi	Şeyhî 2018: 3040-41.
82	Mevlânâ es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed	MA19, 74a
83	Mevlânâ Abdürrahim	MA19, 74a
84	Reşidzâde Abdullah Efendi (Debbağzâde Mehmed Efendi Damadı)	Şeyhî 2018: 3199-01
85	Mevlânâ Mehmed Emin bin Velîyüddin	MA19, 75a.
86	Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Said	MA19, 76a.
87	Mevlânâ Abdürrahim	MA20, 73b.
88	Mevlânâ Mehmed bin Abdullah el-İştibî	MA20, 73b.

89	Mevlânâ Abdürrahim	NOR30, 23b.
90	Mevlânâ Mehmed	NOR30, 23b.
91	Mevlânâ Ahmed	NOR30, 23b.
92	Mevlânâ Hasan	NOR30, 23b.
93	Mevlânâ Mehmed	NOR30, 24a.
94	Mevlânâ Lütfullah	NOR31, 34b.
95	Mevlânâ Ahmed	NOR32, 42a.
96	Mevlânâ İbrahim bin Mehmed	NOR32, 42a.
97	Mevlânâ Abdülhadi	NOR32, 42a.
98	Mevlânâ es-Seyyid Hüseyin	NOR32, 42a.
99	Mevlânâ Abdurrahman	MA21, 63b.
100	Mevlânâ Mahmud	MA21, 63b.
101	Mevlânâ Abdülkadir	MA21, 64a.
102	Mevlânâ Mustafa	MA21, 64a.
103	Mevlânâ Ali	MA21, 63b.
104	Mevlânâ Mustafa	MA21, 63b.
105	Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Haşım	MA21, 64b.
106	Mevlânâ Ali	MA21, 65a.
107	Mevlânâ Mahmud	MA21, 65a.
108	Mevlânâ Mustafa	MA21, 65a.
109	Mevlânâ Şeyh Mehmed	MA22, 69b.
110	Mevlânâ Abdülkadir	MA22, 70a.
111	Mevlânâ Şeyh Mehmed	MA22, 70b.
112	Mevlânâ İbrahim	MA22, 70b.
113	Mevlânâ Halil	NOR33, 40a.
114	Mevlânâ İsmail bin Abdülkerim el-İstanbuli	NOR33, 40a.
115	Mevlânâ Ahmed	MA23, 77a.
116	Mevlânâ Ahmed bin Hasan el-İstanbuli	MA23, 77a.
117	Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Seyyid bin es-Seyyid Mehmed Salih el-Ankaravî	MA23, 77a.
118	Mevlânâ İbrahim	MA24, 81a.
119	Kastamonulu İbrahim bin Ali	MA24, 81a.
120	Velizâde Ömer Efendi	Kenan 2013: 458.

EK 2: Anadolu Kazaskerliği Ruznamçelerinden Valide Sultan Medresesi'nde Görev Yaptığı Tespit Edilen Müderrislere Ait Kayıtlar

- 1-) 1 Cemaziyülevvel 1129/13 Nisan 1717'de Atik Valide Medresesi müderrisi Cafer'in görev süresinin sona ermesi üzerine yerine yeri İstanbul'da Gazi Mehmed Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Ali günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA18, 79b).
- 2-) 1 Cemaziyülahır 1133/30 Mart 1721'de Atik Valide Medresesi müderrisi es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Rıfati Çelebi medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Abdürrahim günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA19, 74a).
- 3-) 1 Muharrem 1134/22 Ekim 1721'de Üsküdar'da Valide Sultan Medresesi müderrisi Abdürrahim'in görev süresinin dolması üzerine İstanbul'da Ahmed Bey medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mehmed Emin bin Veliyüddin günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir.(MA19, 75a).
- 4-) 1 Cemaziyülahır 1134/19 Mart 1722'de Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Mehmed Emin'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Ahmed Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Said günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA19, 76a).
- 5-) 1 Cemaziyülevvel 1135/07 Şubat 1723'te Valide Sultan Medresesi müderrisi Abdürrahim'in görev süresinin dolması üzerine İstanbul'da Haydar Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mehmed bin Abdullah el-İştibî günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA20, 73b).
- 6-) 1 Cemaziyülahır 1135/09 Mart 1723'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Abdürrahim'in görev süresinin dolması üzerine İstanbul'da Şah Melek medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mehmed günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR30, 23b).
- 7-) 1 Cemaziyülahır 1135/09 Mart 1723'te Valide-i Atik Medresesi müderrisi Ahmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Mahmud Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Hasan günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR30, 23b).
- 8-) 1 Receb 1135/07 Nisan 1723'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Hasan'ın görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Bâli Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mehmed günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR30, 24a).
- 9-) 1 Receb 1136/26 Mart 1724'te Valide-i Atik Medresesi müderrisi Mehmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Zal Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Lütfullah günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR31, 34b).
- 10-) 1 Cemaziyülahır 1137/15 Şubat 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Ahmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine Tütü Latif medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ İbrahim bin Mehmed günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR32, 42a).

- 11-) 1 Receb 1137/16 Mart 1725'te Valide-i Atik Medresesi müderrisi Abdülhâdi'nin görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Mesud Bey medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ es-Seyyid Hüseyin günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR32, 42a).
- 12-) 1 Şevval 1137/13 Haziran 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Abdurrahman'ın görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Mahmud Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mahmud günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 63b).
- 13-) 1 Zilkade 1137/12 Temmuz 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Abdülkadir'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Sayyadbaşı medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mustafa günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 64a).
- 14-) 1 Zilkade 1137/12 Temmuz 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Ali'nin görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Şah Kulu medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mustafa günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 63b).
- 15-) 1 Safer 1138/09 Ekim 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Mustafa'nın görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Ferhad Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Haşim günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 64b).
- 16-) 1 Rebiyülevvel 1138/07 Kasım 1725'te Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Ali'nin görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Emre Hoca medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mahmud günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 65a).
- 17-) 1 Cemaziyülahır 1138/04 Şubat 1726'da Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Mahmud'un görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Nişancı Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Mustafa günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA21, 65a).
- 18-) 1 Safer 1139/28 Eylül 1726'da Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Mustafa'nın görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Mehmed Ağa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Şeyh Mehmed günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA22, 69b).
- 19-) 1 Safer 1139/28 Eylül 1726'da Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Şeyh Mehmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Şahkulu medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Abdülkadir günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA22, 70a).
- 20-) 1 Rebiyülahır 1139/26 Kasım 1726'da Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Şeyh Mehmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Molla Şeref medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ İbrahim günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA22, 70b).
- 21-) 1 Rebiyülahır 1140/16 Kasım 1727'de Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Halil'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Ali Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ İsmail bin Abdülkerim el-İstanbulî günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR33, 40a).
- 22-) 1 Cemaziyülevvel 1140/15 Aralık 1727'de Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Ahmed'in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul'da Nuri Dede medresesinden

ayrılmış olan Mevlânâ Ahmed bin Hasan el-İstanbulî dâ‘îlerine günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (NOR33, 42a).

- 23-) 1 Şaban 1140/13 Mart 1728’de Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi Ahmed’in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul’da Rüstem Bey medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Seyyid bin es-Seyyid Mehmed Salih el-Ankaravî günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA23, 77a^b).
- 24-) 1 Rebiyülevvel 1143/14 Eylül 1730’da Atik Valide Sultan Medresesi müderrisi İbrahim’in görev süresinin sona ermesi üzerine İstanbul’da Zal Paşa medresesinden ayrılmış olan Mevlânâ Kastamonulu İbrahim bin Ali günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir (MA24, 81a^b).